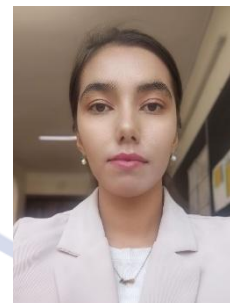

RAQAMLASHTIRISH DAVRIDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING YOZMA NUTQINI INTERAKTIV METODLAR VOSITASIDA RIVOJLANTIRISH MASALALARI

O'rinova Maftuna No'mon qizi
Buxoro davlat pedagogika instituti
Boshlang'ich ta'lim fakulteti dotsenti, *f.f.f.d.*,
(PhD)

Ramazonova Munisa Hoshim qizi
Buxoro davlat pedagogika instituti 2-bosqich
magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining ona tili darslarida yozma nutqini rivojlantirishda interaktiv metodlardan foydalanish metodikasini takomillashtirish masalalari yoritilgan. Raqamlashtirish davrining ta'lim jarayoniga kirib kelishi bilan bog'liq holda yozma nutqni shakllantirishning an'anaviy va zamonaviy yondashuvlari qiyosiy tahlil qilingan, mavjud metodik adabiyotlar sharhi asosida yozma nutqni shakllantirishda yuzaga keladigan muammoli jihatlar aniqlangan hamda ularni bartaraf etishning nazariy va amaliy yechimlari taklif etilgan. Tadqiqotda pedagogik kuzatish, qiyosiy tahlil va umumlashtirish metodlaridan foydalanilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, yozma nutq, interaktiv metodlar, ona tili darslari, raqamlashtirish, nutqiy kompetensiya, pedagogik texnologiya, matn yaratish ko'nikmasi.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы совершенствования методики использования интерактивных методов в развитии письменной речи учащихся начальных классов на уроках родного языка. В связи с процессом цифровизации образования проведён сравнительный анализ традиционных и современных подходов к формированию письменной речи, на основе обзора методической литературы выявлены проблемные аспекты, а также предложены теоретические и

практические пути их устранения. В исследовании использованы методы педагогического наблюдения, сравнительного анализа и обобщения.

Ключевые слова: начальное образование, письменная речь, интерактивные методы, уроки родного языка, цифровизация, речевая компетенция, педагогическая технология, навык создания текста.

Abstract. This article examines the issues of improving the methodology of using interactive methods in developing the written speech of primary school students in native language lessons. In connection with the digitalization of education, a comparative analysis of traditional and modern approaches to the formation of written speech has been carried out; based on a review of methodological literature, problematic aspects have been identified, and theoretical and practical solutions have been proposed. The study uses methods of pedagogical observation, comparative analysis, and generalization.

Keywords: primary education, written speech, interactive methods, native language lessons, digitalization, speech competence, pedagogical technology, text-creation skill.

Kirish

Zamonaviy ta'lim tizimida shaxsning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirish davlat ta'lim siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan ta'lim islohotlari, jumladan, Davlat ta'lim standartlarining yangilanishi, boshlang'ich sinf o'quvchilarida nafaqat og'zaki, balki yozma nutq ko'nikmalarini ham yuksak darajada shakllantirishni taqozo etmoqda.

Yozma nutq — insonning fikrini mantiqiy izchillikda, grammatik jihatdan to'g'ri va uslubiy jihatdan ravon ifodalash qobiliyati bo'lib, u o'quvchining butun keyingi ta'lim faoliyatida — matn tuzish, mustaqil fikr bildirish, ijodiy va tanqidiy fikrlash kabi jarayonlarda — asosiy tayanch vositalardan biri bo'lib xizmat qiladi. Boshlang'ich sinf davri esa yozma nutqning shakllanishida hal qiluvchi bosqich hisoblanadi, chunki aynan shu davrda bola tovush-harf munosabatlarini, so'z va gap qurilishi qonuniyatlarini, matn yaratish mahoratining dastlabki asoslarini egallaydi.

So'nggi yillarda ta'lim jarayonining raqamlashtirilishi, interaktiv doskalar, multimediali ta'lim resurslari, onlayn platformalar va ta'limiy ilovalarning maktab amaliyotiga kirib kelishi yozma nutqni rivojlantirish metodikasiga ham yangicha

yondashuvni talab etmoqda. Biroq amaliyot shuni ko'rsatmoqdaki, ko'plab o'qituvchilar hamon an'anaviy usullar — diktant, ko'chirib yozish, andoza bo'yicha insho yozdirish — bilan cheklanib qolmoqda, interaktiv metodlarning yozma nutqni rivojlantirishga qaratilgan salohiyatidan yetarlicha foydalanilmayapti. Bu esa mazkur mavzuning dolzarbligini belgilaydi va uni chuqur ilmiy-metodik tadqiq etishni taqozo etadi.

Tadqiqotning maqsadi — boshlang'ich sinf ona tili darslarida o'quvchilarning yozma nutqni rivojlantirishda interaktiv metodlardan foydalanish metodikasini raqamlashtirish sharoitida takomillashtirish yo'llarini ilmiy asoslashdan iborat.

Tadqiqotning vazifalari:

- mavzuga oid ilmiy-metodik adabiyotlarni tahlil qilish va mavjud yondashuvlarni tizimlashtirish;
- yozma nutqni rivojlantirishda uchraydigan metodik muammolarni aniqlash;
- interaktiv metodlarning yozma nutqqa ta'sir mexanizmini nazariy jihatdan asoslash;
- amaliyotga tatbiq etish mumkin bo'lgan konkret metodik tavsiyalar ishlab chiqish.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi

Yozma nutqni rivojlantirish muammosi psixologiya va pedagogika fanlarida uzoq tarixga ega. L.S. Vigotskiy o'zining nutq va tafakkur o'rtasidagi bog'liqlik haqidagi nazariyasida yozma nutqni "ichki nutqning ongli va ixtiyoriy shakli" sifatida ta'riflab, uning og'zaki nutqqa nisbatan murakkabroq psixologik jarayon ekanligini ko'rsatgan edi. D.B. Elkonin va V.V. Davidov tadqiqotlarida esa boshlang'ich sinf o'quvchisining o'quv faoliyati kontekstida nutqiy ko'nikmalarning bosqichma-bosqich shakllanishi masalasiga alohida e'tibor qaratilgan.

O'zbek pedagogika fanida ham mazkur yo'nalishda qator tadqiqotlar amalga oshirilgan. Xususan, so'nggi yillardagi ilmiy maqolalarda quyidagi jihatlar yoritilgan:

1.Sh. Qo'chqarova tadqiqotida boshlang'ich sinf o'quvchilarida matn ustida ishlash orqali nutqiy kompetensiyalarni shakllantirishning nazariy va amaliy ahamiyati tahlil qilingan bo'lib, unda matn ustida ishlash jarayonining

o‘quvchilarning og‘zaki va yozma nutqini rivojlantirish, tahlil qilish va izohlash qobiliyatlarini shakllantirishdagi o‘rni ko‘rsatib berilgan.

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari tayyorgarligiga bag‘ishlangan tadqiqotda nutqning shaxs kamolotidagi o‘rni, kommunikativ kompetensiyani shakllantirish omillari hamda dars jarayonida qo‘llaniladigan samarali metodlar tahlil qilingan bo‘lib, natijalar interaktiv metodlar, o‘yin texnologiyalari va ijobiy psixologik muhitning muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi muhim omil ekanligini ko‘rsatgan.

Interfaol metodlarning ona tili va adabiyot darslaridagi pedagogik ahamiyati, metodologik imkoniyatlari va samaradorligiga bag‘ishlangan yana bir tadqiqotda ushbu metodlarning darsning turli bosqichlarida — bilimlarni faollashtirish, yangi bilimlarni o‘zlashtirish, umumlashtirish va refleksiya bosqichlarida — qo‘llanilishi, shuningdek o‘quvchilarning mustaqil va ijodiy fikrlashini, tanqidiy tahlil va kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirishdagi roli ochib berilgan.

Yozma nutq ko‘nikmalarini shakllantirish metodikasiga bag‘ishlangan alohida tadqiqotda yozma nutqni baholash mezonlari va o‘quvchilarning yozma ishlari sifatini yaxshilash yo‘llari, shuningdek zamonaviy pedagogik yondashuvlarning samaradorligini o‘lchashga qaratilgan tajriba natijalari keltirilgan.

Shu bilan birga, o‘zbek xalq og‘zaki ijodi namunalari — maqol va matallardan foydalanish orqali nutqni o‘stirish masalasiga bag‘ishlangan tadqiqotda ham bunday vositalarning bolalar lug‘at boyligini oshirish, fikrlash qobiliyatini rivojlantirish va nutq madaniyatini shakllantirishdagi ahamiyati asoslab berilgan.

Yuqorida keltirilgan tadqiqotlarni umumlashtirish shuni ko‘rsatadiki, mavjud ilmiy-metodik ishlarning katta qismi og‘zaki nutq, umumiy kommunikativ kompetensiya yoki nutqni o‘stirishning an‘anaviy vositalari (matn ustida ishlash, xalq og‘zaki ijodi namunalari)ga qaratilgan. Yozma nutqni maxsus, ya‘ni raqamlashtirish sharoitida — interaktiv doska, ta‘limiy ilovalar, onlayn matn muharrirlari, multimediali topshiriqlar asosida — rivojlantirish metodikasi hozircha yetarli darajada tizimli va kompleks tarzda ishlab chiqilmagan. Aynan shu bo‘shliq mazkur tadqiqotning ilmiy yangiligini va amaliy zaruratini belgilaydi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlardan foydalanildi: mavzuga oid ilmiy-metodik adabiyotlarni tahlil qilish va tizimlashtirish (nazariy tahlil metodi); an‘anaviy va interaktiv metodlarning yozma nutqqa ta‘sirini qiyoslash (qiyosiy-

tahliliy metod); boshlang'ich sinf ona tili darslarini kuzatish (pedagogik kuzatuv metodi); olingan ma'lumotlarni umumlashtirish va tizimlashtirish (induktiv-deduktiv metod).

Tahlil va natijalar

1. Yozma nutqni rivojlantirishdagi metodik muammolarning tasnifi

O'tkazilgan tahlil va kuzatuvlar natijasida boshlang'ich sinf ona tili darslarida yozma nutqni rivojlantirish jarayonida quyidagi muammoli jihatlar aniqlandi:

1) Metodik muammolar. Ko'pgina o'qituvchilar amaliyotida yozma ish turlari cheklangan bo'lib, asosan diktant, ko'chirib yozish va andoza bo'yicha bayon/insho yozdirish bilan chegaralanadi. Bunday yondashuv o'quvchining mustaqil fikr yuritish, o'z fikrini erkin ifodalash imkoniyatini cheklaydi, natijada yozma nutq mexanik ko'nikmaga aylanib qoladi, ijodiy xususiyatini yo'qotadi.

2) Texnologik-kompetensiya muammolari. O'qituvchilarning raqamli ta'lim vositalaridan (interaktiv taxta dasturlari, ta'limiy ilovalar, onlayn hamkorlik platformalari) foydalanish borasidagi metodik va texnik tayyorgarligi yetarli emasligi kuzatildi. Bu, o'z navbatida, mavjud raqamli resurslarning yozma nutqni rivojlantirishga xizmat qildiruvchi salohiyatidan t o'liq foydalanilmasligiga olib kelmoqda.

3) Psixologik-motivatsion muammolar. Kichik yoshdagi o'quvchilarda yozishga nisbatan qo'rquv (xato qilishdan cho'chish), past o'z-o'ziga ishonch va past motivatsiya holatlari uchraydi. An'anaviy baholash tizimi ko'pincha xatoni jazolashga qaratilgan bo'lib, bu ijodiy yozuvga bo'lgan ishtiyoqni susaytiradi.

4) Baholash mezonlariga oid muammolar. Yozma nutqni baholashning aniq, ko'p bosqichli va rivojlantiruvchi (formativ) mezonlari yetarli darajada ishlab chiqilmagan, natijada baholash ko'pincha faqat imlo xatolarini sanash bilan cheklanib qolmoqda, matnning mazmuni, mantiqiyligi va uslubiy jihatlari e'tibordan chetda qolmoqda.

5) Me'yoriy-dasturiy muammolar. Davlat ta'lim standartlari va darsliklarda interaktiv metodlarni yozma nutqni rivojlantirish bilan integratsiyalashning aniq metodik ko'rsatmalari yetarli emas, bu esa o'qituvchini ko'pincha o'z tashabbusiga tayanishga majbur qilmoqda.

2. Interaktiv metodlarning yozma nutqqa ta'sir mexanizmi (nazariy tahlil)

Interaktiv metodlarning yozma nutqni rivojlantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatishi bir qator psixologik-pedagogik omillar bilan izohlanadi:

• Kognitiv faollashtirish — klaster, insert, aqliy hujum kabi metodlar o'quvchini yozishdan oldin fikrni tizimlashtirish, tayanch so'z va tushunchalarni ajratib olishga o'rgatadi, bu esa yozma matn tuzish jarayonini yengillashtiradi.

• Hamkorlikda o'rganish (kooperativ ta'lim) — juftlik va guruhda ishlash, "birgalikda yozish" texnologiyalari o'quvchiga tengdoshlari bilan fikr almashish, o'zaro tuzatish va bir-biridan o'rganish imkonini beradi.

• Vizualizatsiya va sxematik tafakkur — grafik organayzerlar (fikrlar xaritasi, tayanch sxemalar) yordamida o'quvchi matnning tuzilishini yaqqol ko'rgan holda yozishni o'rganadi.

• Ijobiy psixologik muhit va motivatsiya — interaktiv o'yin elementlari, raqamli mukofotlash tizimlari, ijodiy topshiriqlar bolada yozishga nisbatan qiziqishni kuchaytiradi, xatodan qo'rqish hissini kamaytiradi.

• Darhol teskari aloqa (fikr-mulohaza) — ta'limiy ilovalar va onlayn platformalar orqali o'quvchi o'z yozgan matni yuzasidan tezkor fikr-mulohaza olish imkoniyatiga ega bo'ladi.

3. Interaktiv metodlarning yozma nutq turlariga moslashtirilgan tasnifi

Tadqiqot davomida interaktiv metodlar yozma nutqni rivojlantirish jarayonidagi vazifasiga ko'ra quyidagi guruhlariga tizimlashtirildi:

Metodlar guruhi	Mos keluvchi metodlar	Vazifasi
Fikrni tayyorlash bosqichi metodlari	Klaster, aqliy hujum, "Bilaman-bilishni xohlayman-bilib oldim" jadvali	Mavzu bo'yicha fikrlarni faollashtirish va tizimlashtirish
Matn qurish bosqichi metodlari	Insert, sinkveyn, "besh qatorli she'r", tayanch sxema asosida yozish	Fikrni izchil va mantiqiy shaklda ifodalash
Hamkorlik metodlari	Juftlikda yozish, "aylanma matn" (roundtable), guruhli loyihalar	O'zaro fikr almashish va matnni birgalikda takomillashtirish
Raqamli-interaktiv metodlar	Onlayn matn muharrirlari, interaktiv taxta topshiriqlari, ta'limiy ilovalar	Yozish jarayonini jozibali qilish, tezkor fikr-mulohaza olish

Refleksiya va tahrirlash metodlari	O‘zaro baholash varaqalari, "ikki yulduz, bir istak" texnikasi, o‘z-o‘zini tahrirlash yo‘riqnomalari	Matn sifatini nazorat qilish va yaxshilash ko‘nikmasini shakllantirish
--	---	--

Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, yozma nutqni rivojlantirish samaradorligi faqat alohida metodlarni tanlab qo‘llashga emas, balki ularni ma’lum bir tizim, ya’ni dars bosqichlariga mos ravishda izchil integratsiyalashga bog‘liq. Boshqacha aytganda, klaster yoki aqliy hujum kabi metodlar faqat fikr tayyorlash bosqichida samara berishi mumkin, biroq agar ular matn qurish va tahrirlash bosqichlaridagi mos metodlar bilan davom ettirilmasa, yozma nutqni rivojlantirishga bo‘lgan ta’siri qisman bo‘lib qoladi.

Shuningdek, raqamli vositalarning o‘zi emas, balki ularni metodik jihatdan to‘g‘ri tashkil etish hal qiluvchi ahamiyatga ega. Masalan, interaktiv taxtadan faqat ko‘rgazmali material sifatida foydalanish yozma nutqqa deyarli ta’sir ko‘rsatmaydi, biroq agar u orqali o‘quvchilarning o‘zi matn tuzish, birgalikda tahrirlash jarayoniga jalb etilsa, natija sezilarli darajada oshadi.

Bundan tashqari, baholash tizimini formativ (rivojlantiruvchi) yo‘nalishga o‘tkazish zarurligi ham muhokama natijalaridan kelib chiqadi: xatoni faqat qayd etish emas, balki uni tuzatish yo‘llarini o‘quvchining o‘ziga topdirish yozma nutqni rivojlantirishning uzoq muddatli samaradorligini ta’minlaydi.

Nazariy yechimlar

1. Yozma nutqni rivojlantirishning uch bosqichli nazariy modelini joriy etish: fikrni shakllantirish (pre-writing) → matn qurish (drafting) → tahrirlash va takomillashtirish (revising/editing). Har bir bosqichga mos interaktiv metodlar tizimini biriktirish.

2. Interaktiv metodlarni konstruktivistik ta’lim nazariyasi asosida asoslash — o‘quvchi bilimni tayyor holda emas, balki faol ishtirok va hamkorlik orqali o‘zi quradi degan tamoyilga tayanish.

3. Yozma nutq kompetensiyasining tarkibiy qismlarini (mazmuniy, tuzilmaviy, grammatik, uslubiy) alohida-alohida rivojlantirishga xizmat qiluvchi metodlar majmuasini nazariy jihatdan tizimlashtirish.

Amaliy yechimlar

4. Har bir ona tili darsi uchun dars bosqichlariga mos interaktiv metodlar to‘plamidan iborat metodik tavsiyanoma ishlab chiqish va o‘qituvchilar amaliyotiga tatbiq etish.

5. Raqamli vositalar asosida bosqichma-bosqich murakkablashib boruvchi amaliy mashqlar tizimini yaratish (1-2-sinflarda — gap darajasidagi ijodiy topshiriqlar, 3-4-sinflarda — bog‘lanishli matn darajasidagi loyihalar).

6. Yozma nutqni baholashning aniq va tushunarli mezonlar jadvalini (rubrika) — mazmun, tuzilma, grammatika, uslub kabi mezonlar asosida — ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish.

7. O‘qituvchilar uchun raqamli vositalardan metodik foydalanish bo‘yicha qisqa muddatli malaka oshirish seminarlarini tashkil etish.

8. Metodikaning samaradorligini aniqlash maqsadida tajriba-sinov ishlarini (nazorat va tajriba guruhlarini asosida) o‘tkazish va natijalarni statistik tahlil qilish.

Xulosa

O‘tkazilgan tahlil shuni ko‘rsatadiki, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yozma nutqini rivojlantirish jarayoni raqamlashtirish davri talablariga mos ravishda tubdan yangilanishga muhtoj. Mavjud ilmiy-metodik adabiyotlar asosan og‘zaki nutq va umumiy kommunikativ kompetensiyaga qaratilgan bo‘lib, yozma nutqni maxsus interaktiv-raqamli vositalar orqali rivojlantirish metodikasi hali yetarli darajada ishlab chiqilmagan. Aniqlangan metodik, texnologik, psixologik va baholashga oid muammolarni bartaraf etish uchun interaktiv metodlarni dars bosqichlariga mos tizimli tarzda joriy etish, o‘qituvchilarning raqamli kompetensiyasini oshirish hamda formativ baholash mezonlarini ishlab chiqish zarur. Taklif etilgan nazariy model va amaliy tavsiyalar boshlang‘ich sinf ona tili darslarida yozma nutqni rivojlantirish metodikasini takomillashtirishga xizmat qiladi hamda kelgusi eksperimental tadqiqotlar uchun asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Abdullaev A.R. (2019) Ona tili va adabiyot ta’limining pedagogik asoslari. Toshkent. Fan va texnologiya.
2. Ahmedov F.D. (2017) Ilmiy tadqiqotlar metodologiyasi va usullari. Toshkent. O‘zbekiston milliy universiteti nashriyoti.
3. Daniyarov A.M. (2018) Pedagogik texnologiyalar va axborot kommunikatsiya tizimlari. Toshkent. Universitet.

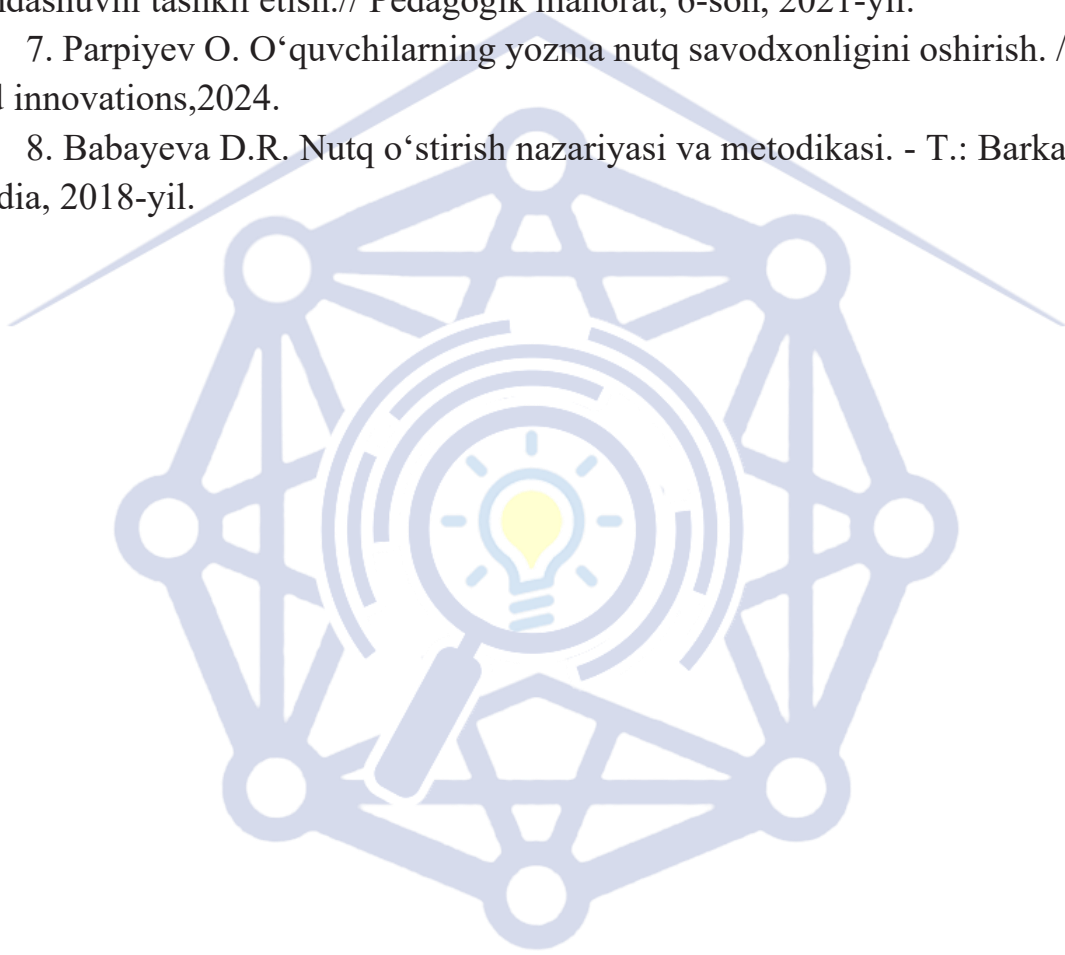
4. To‘xtayeva F.Sh. Ta’lim jarayoniga kompetensiyaviy yondashuvda pedagogning raqamlikompetentlikning ahamiyati. ISSN 2181-1717 (2022).

5. Bakiyeva H., G‘ulomova X. Boshlang‘ich sinflarda ona tili o‘qitish metodikasi. Toshkent. 2021yil.

6. Olloqova O‘. Boshlang‘ich sinf ona tili darslarida kompetensiyaviy yondashuvni tashkil etish.// Pedagogik mahorat, 6-son, 2021-yil.

7. Parpiyev O. O‘quvchilarning yozma nutq savodxonligini oshirish. // Society and innovations,2024.

8. Babayeva D.R. Nutq o‘stirish nazariyasi va metodikasi. - T.: Barkamol fayz media, 2018-yil.

**Research Science and
Innovation House**

